

AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ
ULUSLARARASI SEMPOZYUM
BİLDİRİLER CİLT 2

E D İ T Ö R

Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ

ULUSLARARASI
SEMPOZYUM
BİLDİRİLERİ
20•22 MAYIS 2005
CİLT 2

İsmail Hakkı Bursevî'ye Göre “Libâs” Kavramı

DOÇ . DR . RAMAZAN MUSLU
Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Giriş

İsmâil Hakkı Bursevî (ö.1137/1725), Celvetîye tarikatının kurucusu Azîz Mahmud Hüdâyî'nin (ö.1038/1628) dördüncü kuşak halifesi ve kendi adıyla anılan Hakkîyye kolunun da kurucusudur. Celvetîye tarikatının en meşhur simâlarından biri olan Bursevî, Rûhu'l-beyân adlı tefsiri başta olmak üzere tasavvuf, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi İslâmî ilimlere dair pek çok eser telif etmiştir.¹

Bursevî'nin tasavvufa dair eserlerinde ele aldığı mevzulardan biri de tarikat ehlinin libâsı konusudur. Özellikle Celvetîye ve Halvetîye tarikatlarına mensup derviş, halife ve şeyhlerin giydikleri kıyâfetler ve sembolik anlamları ile ilgili bilgiler verir. Bizim “kıyâfet” yerine “libâs” kavramını tercih etmemizin nedeni, onun bu kavramı hem hakîkî hem de mecâzî anlamda kullanarak daha geniş bir çerçevede ele almış ve değerlendirmiş olmasıdır.

Libâs, giymek anlamına gelen “lübs” kökünden türetilmiş Arapça bir isim olup, “giyilecek şey”, “giysi” ve “kıyâfet” anlamlarına gelir. Lübs, bir tasavvuf ıstılâhı olarak, rûhânî hakikatlerin unsurî sûretleri telebbüs etmesi (giymesi) ve eşyanın bir anda (ân-ı lâ yetecezzâ) ademe gidip yine vücûda gelmesi ve varlığın (mümkînâtın) her an ve zaman diliminde yeni bir libâsı giymesi demektir.² Kavram, Kur'ân-ı Kerîm'de Hac ve Fâtır sûrelerinde³ yalnızca hakîkî; Bakara,⁴ Nahl⁵ ve Furkân⁶ sûrelerinde ise sadece mecâzî anlamda kullanılmıştır. A'râf sûresinde⁷ ise hakîkî ve mecâzî anlamları birlikte kullanılmıştır. Bilindiği gibi hadis kitaplarında libâs konusu ile ilgili hadislerin toplandığı müstakil bölümler⁸ vardır. Tasavvuf kaynaklarında da bu konuya yer verilmiş ve değişik açılardan ele alınmıştır. Bursevî'nin görüşlerini ele alırken Hücvirî ve Sühreverdi gibi bazı mutasavvıfların düşüncelerine de yer vermeye çalışacağız.

Tâç

Hırka

Libâs

Bursevî, yukarıda ifade edildiği gibi, libâs kavramını geniş bir çerçevede ele almış ve hakîkî anlamlarının yanı sıra mecâzî (bâtınî) manalarını da incelemiştir. Onun libâsla ilgili ısrarla üzerinde durduğu zâhir-bâtın uyumu ve tarikat ehlinin giyim-kuşamda dikkat etmesi gereken hususlara dair görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Zâhir-bâtın mutâbakatı: Bursevî'nin libâs konusunda dikkat çektiği konulardan biri, zâhir ve bânın birbirine mutâbık olması gerektiğidir. O'na göre, lafız nasıl mânânın kalıbı ise kıyâfet de hâlin kabuğu gibidir. Her kabuk özüne göre olur. Onun için şerîat ve hakîkatin birbirine uygun olması gerekir. Mesela, “fenâ”,⁹ halkın müşâhedesinden kesilmektir. Fenânın hükmü, fenâ ile ilgili elbise giymektir. Bu yüzden hakîkate ermiş sûfiler, elbiselerine önem vermemişler, belki halkın iltifât etmediği hırkalar ve renksiz giysilerle örtünmüşler¹⁰ ve bu şekilde zâhirlerini bânınlarına uydurmaya çalışmışlardır. Çünkü onlar libâs kavramı ile dış görünüşlerinin (zâhir) yanı sıra iç âlemlerini (bâtın) de kötü sıfatlardan temizleyerek süslemeyi amaçlamışlardır. Bu nedenle, zâhirî ve bânî ahkâm ile amel ederek buldukları makam ve mertebeye uygun elbiseler giymişler; “zâhir” ismini “bâtın” isminin aynası yaparak sûreti manaya uydurmaya çalışmışlardır.¹¹ Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988), dervişlerin giyim kuşam konusundaki edebinin hâle ve vakte bağlı olduğunu ve bu nedenle ne bulurlarsa giydiklerini söylemiştir. O şöyle der: “Sâdık derviş, giydiğinin güzel ve temiz olmasına dikkat ederek hakkını verir. Çünkü giydiği her şeyin üzerinde bir mehâbet ve celâl sıfatı bulunur. Bu konuda kendisini zorlamaz ve herhangi bir talepte bulunmaz. Hatta eski giymek kendisine yeni giymekten daha hoş gelir; devamlı yeni giymekten ve çok elbise sahibi olmaktan da sıkılır.”¹²

Hücvirî de zâhir ve bâtın mutâbakatı ile ilgili biri müşâhede ve keşf, diğeri mücâhede ve riyâzet sahibi iki dervişin giysilerini misal verir. Keşf sahibi, dervişlerin semâ esnasında parçalamış oldukları yamalardan; riyâzet sahibi ise günahlardan dolayı istiğfar halinde yırtılan elbise parçalarından yapılan hırkalardan başka bir elbiseyi ömür boyu giymemişlerdir. Hücvirî, bu iki dervişin zâhirlerindeki ziynetin (hırka), bâtınlarındaki sûrete (hâl) uygun düştüğüne dikkat çeker.¹³

2. Yamalı elbise giymek: Sûfiler, giyim-kuşam konusunda genellikle orta yolu tutmuşlardır. Ancak onlardan bazıları, nefislerini terbiye etmek için yamalı elbise (murakkaa) giymişlerdir. Onların “yeşil ölüm” olarak adlandırdıkları bu durum, bir çeşit mücâhededir. Çünkü “yeni elbise” giymeye alışmış bir insanın eski ve yamalı elbise giymesi nefse zor gelir. Hücvirî’ye (ö. 465/1072) göre murakka’a ve yamalı elbise giymek mutasavvıfların şîârıdır. Hasan-ı Basrî’nin anlattığına göre Selmân-ı Fârisî, çok sayıda yama bulunan bir çuha giymiştir.¹⁴ Ayrıca o, Mâverâünnehir’de melâmet ehlinde bir şeyhin yolda bulduğu paçavraları toplayıp temizledikten sonra hırka yaptığını haber verir.¹⁵ Benzer bir durumu, Bursevî’nin şeyhi Osman Fazl-ı İlâhî (ö. 1102/1690) de yapmıştır. Filibe’de görev yaptığı sırada insanların aşırı teveccühünden kurtulmak için şehrin çöplüğünden eski bez parçalarını toplayıp temizledikten sonra kendisine tuhaf bir elbise dikmiş ve insanları bu şekilde kendisinden uzaklaştırmayı başarmıştır.¹⁶ Sûfiler, pahalı ve kıymetli kumaşlardan yapılan elbiseleri giymeyi de pek hoş karşılamamışlardır. Nitekim, Ebû Nasr Serrâc, Ebû Hafs Haddâd’ın “Çok parlak ve şık giysili gördüğün dervişten hayır umma!” dediğini kaydeder.¹⁷ Ayrıca tasavvuf kaynaklarında Yahyâ b. Muâz’ın, başlangıçta yünlü ve eski elbiseler giyerken, ömrünün sonlarına doğru yumuşak ve kıymetli libâslar giymeye başladığı ve bu durumu işiten Bâyezid’in, “Miskin Yahyâ, kıymetsiz âdi şeylere dayanamadı; saf ve değerli olanlara nasıl tahammül edecek?” şeklinde tepki verdiği kaydedilir.¹⁸

3. Avâma benzememek: Bursevî, tarîkat ehlinin giyim-kuşamda avâma benzemekten sakınması gerektiğini söyler.¹⁹ Çünkü, avâmın elbisesi sûret libâsıdır ve hakîkate dayanmaz. Gerçi havâssın elbisesi de sûret libâsıdır, ama hakîkate dayanır; çünkü işaretler üzerine binâ edilmiştir.²⁰

4. Mânevî (bâtınî) libâsın zâhirî libâstan üstün olması: Bursevî, “**Takvâ elbisesi, işte bu daha hayırlıdır**”²¹ âyetinin yorumunda, mânevî bir libâs olan takvâ libâsı ile zâhirî libâsı karşılaştırır ve takvâ libâsının mâsivâdan koruduğu için diğer zâhirî libâslardan daha hayırlı ve daha üstün olduğunu belirtir. Zirâ takvâ libâsında, hakîkate mâsivâyı uzaklaştırma gibi bir tecerrüd durumu söz konusu olsa da, yerine ikâme edilecek olanlar dikkate alındığında kâmil bir ziynet olduğu görülür. Başka bir bakış açısına göre tecerrüd fenâ, telebbüs ise bekâdır.²² Telebbüs Celvetîye’nin; tecerrüd ise Halvetîye’nin sırrı olmuştur ve her ikisi de gerçekte libâs gibidir.²³ Bursevî, bâtından habersiz bir şekilde yalnızca zâhiri görenlerin sûrete takılıp kaldıklarını ve gelip geçici olmaları nedeniyle de, zâhirî libâsta ziynetten men olduklarını söyler.²⁴ Ona göre, insan bedeninde takvâ libâsından başka daha değerli bir libâs yoktur. Çünkü libâs, zahirî teni; takvâ ise bâtınî teni örter. Takva kalptedir ve kalp ise nazargâhı ilâhîdir. Öte yandan zâ-

hirî libâsta tekellüfe gitmemek gerekirken, bâtinî libâsta tekellüfe gitmek gerekir. Bâtınî libâsa “esmâ libâsı” da denir. Zira bâtin, ilâhî isimlerle süslenirse zâhirdeki bütün âzâlar korunmuş ve niçin yaratılmışlarsa ona hizmet eder hale gelmiş olurlar.²⁵

5. Önce tahliye (hı ile) sonra tahliye (ha ile): Bursevî'nin kaydettiğine göre, şuhûd ehli kimseler, “tahliye”nin (terk etme, boşaltma), süs ve ziynetten (tahliye) önce geldiğini söylemişlerdir.²⁶

6. Tarîkat ehlinin kıyâfeti, “tahakkuk” yoluyla olmalıdır: Bursevî, sûfîlerin tahalluk (ahlâklanma) ve teşebbüh (benzeme) yoluyla libâsın hakîkatine ulaşmaya çalışmaları gerektiğini ve zamanla bunu elde edeceklerini kaydeder. O, bu durumu, “Bir kavme benzemeye çalışan onlardandır.”²⁷ hadisi gereğince, “tevâcüd” ehlinin zamanla “vecd” ehli olmasına benzetir²⁸ ve tahalluk ehlinin de nihâyette tahakkuk ehlinde olacağını söyler. Şöhretin âfet olduğunu ve bu nedenle sakınmak gerektiğini de ifade eden müellif, tarîkat kıyâfetinin mânâsını ve sırrını bilenlerin, sûret ve şekil ile yetinmediklerini ve daha fazlasına talip olduklarını belirtir. Tamâmı elde edilemeyen şeyin bütününe terk etmek yanlış olacağından, güç ve imkân nispetinde hakîkat ehline benzemeye çalışmak güzel görülmüştür.²⁹

Mecâzî libâs

Bursevî, mecâzî (bâtınî) libâs konusunda Allah'ın insanda “tabîat”, “nefis”, “kalb”, “ruh”, “sır” ve “hafî” gibi bazı latîfeler yarattığını ve bunların her birinin kendisini örtecek uygun birer libâs istediğini kaydeder. İnsan tabîatının zıddı şerîattir ve onun ayıplanacak bazı çirkin fiilleri vardır. Bu nedenle tabîatın libâsı şerîattir; yani onun ahkâmıyla amel etmektir. Nefsin zıddı ise tarîkattir. Onun da kibir, öfke, hased vb. çirkin sıfatları vardır. Nefsin libâsı da tarîkattir; yani âdâbı ile edeplenmek ve öngördüğü vasıtalar ile mücâhede etmektir. Öte yandan tabîat libâsı zâhirdedir; çünkü mâsiyet, mülk ve şehâdet âlemine bağlı olan bedenle ilgilidir. Nefsin libâsı ise bâtındadır; çünkü zikredilen sıfatlar gizlidir ve başlangıç noktası her kötülük ve fesâdın kaynağı olan bâtinî nefistir. Kalbin durumuna gelince o, Rahmân'ın parmakları arasında döndürülür. Onun dünyaya ve dünyadakilere karşı meyli vardır. Âhiret ehline göre, o, müstehcen bir avret gibidir ve libâsı da talepte doğruluktur. Rûhun durumu ise Mevlâ'nın dışındakilere ilgi duymaktır. Onun libâsı ise ilâhî sevgidir. Sırr'ın hali, Mevlâ'nın dışındakileri görmektir ve libâsı da dünya ve ukbâyı değil, Mevlâ'yı görmektir. Hafî'nin libâsı, Mevlâ'nın hüviyeti ile bâkî olmak ve hüviyetini onunla örtmektir. Kişi bütün mertebelerde mecâzî libâsları çıkarttıktan sonra hakîkî libâsı giymiş ve örtünmüş olur. Böyle olunca da meliklerin giymediği elbiseleri giymiş, yok-sulluk ve sülûk ehlinin libâslarından da müstağni kalmış olur.³⁰

Bursevî, Kitâbü'n-Netîce adlı eserinde yukarıdaki mecâzî libâs çeşitlerine ilave olarak “esmâ”, “sıddikiyet”, “amel”, “beşeriyet” ve “Hak” libaslarından da söz eder. Ağacın kabı, meyvenin kabuğu ve insanın libâsı olduğu gibi, gizli hazîne-

nin (kenz-i mahfî) zuhûrunun da esmâ libâsıyla olduğunu kaydeder. Onu “şerîat” ve “hakikat” libâsı olmak üzere iki kısma ayıran müellif, “sıddikiyyet”³¹ libâsının da hakikat libâsı olduğunu söyler.³² Ona göre kefenden maksat ameldir. Çünkü herkes kendi amelinin libâsını giyer ve meyyite kefen sarıldığı gibi, ona da amel libâsı giydirilir.³³ Bursevî, “Velîlerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez” kudsî hadisini şerh ederken de beşeriyet libâsından söz eder. Evliyânın hey’et-i Hak üzerine iken beşeriyet libâsı ile örtülü bulduklarını ve bu sebeple ‘Ayn makamında iken ağyârın onlara muttali olamadığını kaydeder.³⁴ Hak Teâlâ’nın kendisi hakkında **“Merhamet edenlerin en merhametlisi”**³⁵ buyurmasını ise “Râhim olanlar, Hakk’ın rahmetinden hissedâr olmuşlardır ve rahmetlerinin başlangıcı Hakk’tır. Bu sebeple hallerinin zâhirine bakıp aldanmasınlar ve böyle bir libâs giydiklerine şükretsınler ki, bu, Hak libâsıdır” şeklinde yorumlar.³⁶ Bursevî son olarak, kiyânî (kozmogonik) libâstan da söz eder.³⁷

Buraya kadar Bursevî’nin sözünü ettiği mecâzî (bâtınî) libâs çeşitleri, hakikî (zâhirî) libâsların tamamlayıcı unsurları olarak dikkat çekmektedir. Tasavvufî bakış açısına göre orucun bütün azalara tutturulması gerektiği gibi, ister hakikî ister mecâzî olsun, bütün avretlerin kendilerine münâsip bir libâsla örtülmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

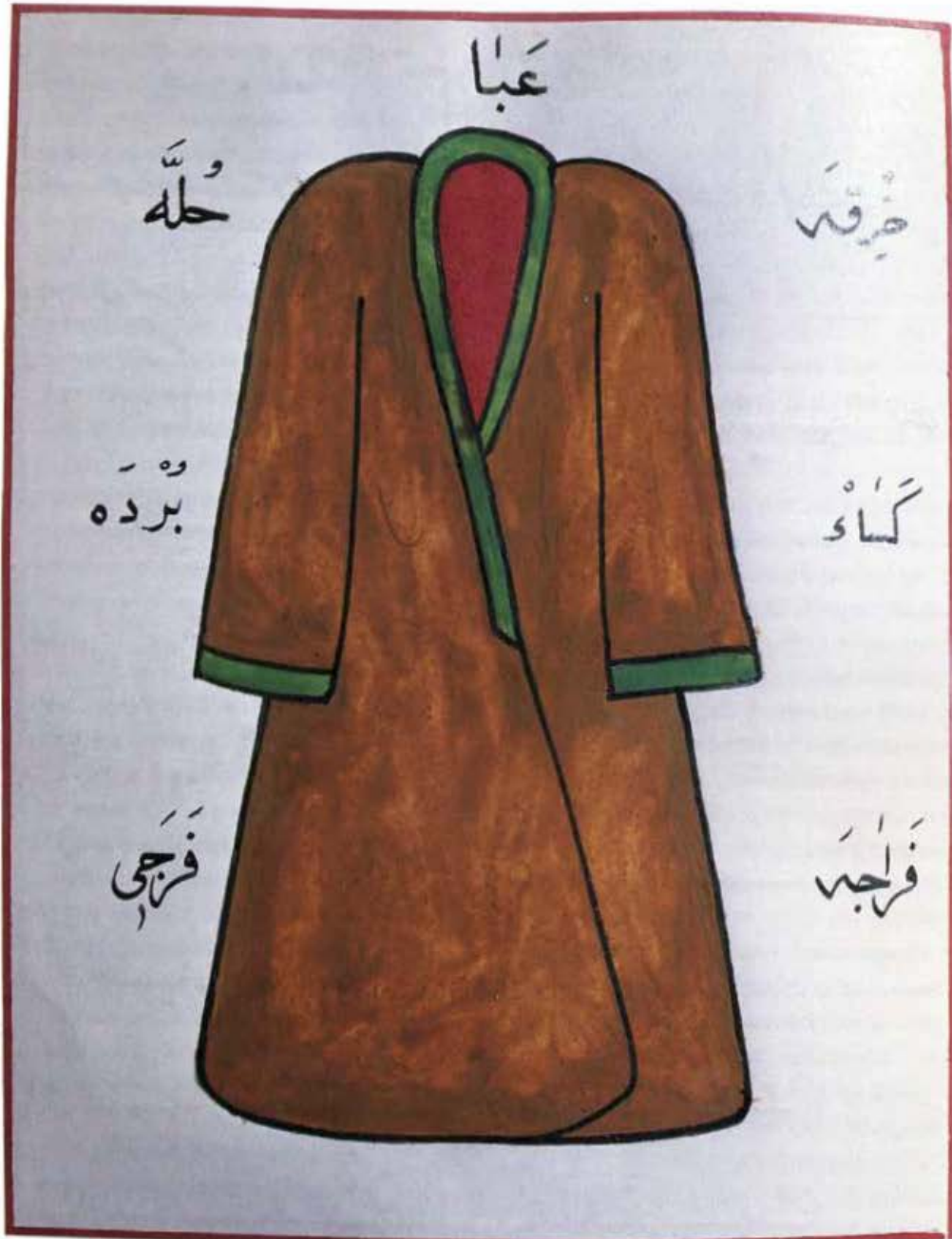
Bursevî’nin libâs konusundaki görüşlerini hırka, tâc ve ayakkabı olmak üzere üç ana başlıkta toplayabiliriz.

Hırka

Bursevî’nin hakikî ve mecâzî libâs kavramı içerisinde değerlendirdiği giysilerden biri hırkadır. Hırka, lugatte bez veya çuha parçası anlamına gelir.³⁸ Sûfîler buldukları makâmdan bir üst makâma geçişte, hırkalarını çıkartırlar ve yeni makâma uygun hırka giyerlerdi.³⁹ Eğer buna maddî güçleri yetmez ise sâliklerin giysisine o makâmın rengine uygun “murakka’a” denilen bir parça dikilirdi. Hırka, o parça ve yamadan yapılmış olduğu için bu giysiye isim olmuştur.⁴⁰ Zamanla dervişlerin yamalı veya yamasız giydiği abâ, kabâ,⁴¹ kisâ,⁴² bürde, biniş,⁴³ cübbe,⁴⁴ ve ferâce gibi diğer elbiseler için de kullanılır olmuştur.⁴⁵

Hırka giydirmek, muhaddislere göre sahîh bir dayanağı olmasa da, Peygamber (a.s.)’ın rûhâniyetinden ve velâyetinin nûrundan istifâde eden şeyhlerin izlediği bir yol olmuştur. Aslında Peygamber (a.s.)’ın ridâsını Ka’b b. Züheyr’e giydirmesi, Bursevî’ye göre amel etmek için yeterli bir delildir.⁴⁶ Ayrıca Hz. Peygamber’in ehl-i beytini abâsı altına aldığına dair rivâyet, hırka giymenin tasavvuf âdâbı içinde yer almasına sebep olmuştur.⁴⁷ Bursevî’nin kaydettiğine göre sûfîler, insan kalbinin çok geniş olduğunu ve bir libâsa benzediğini ifade etmişlerdir. Bu sebeple bâtında kalp ne ise zâhirde de hırka odur. Bursevî’ye göre hırka giydirmeyi inkar etmenin kaynağı cehâlettir.⁴⁸

Tahkîk ehli sûfîlere göre hırka mânevî bir libastır. Onlar zâhiri bâtına uydurmak ve bâtınî hallere delâlet etmek üzere hırka giymişlerdir. Kalp libâsı olan hırka-

dan esas maksat, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmaktır. Nitekim “Yere ve göğe sığmadım; mümin kulumun kalbine sığıdım”⁴⁹ sözünde buna işaret vardır. Bu açıdan bakıldığında kalp, Hakk’ın libâsıdır. Hakk’a libâs olan da yine kendi sıfât ve esmâsıdır.⁵⁰

Bursevî’ye göre, sûfilere göre, çoğu bilmese de tarikat âdâbının her biri, mükâşefe ehli tarafından ilâhî bir işaretle vaz’ edildiklerinden dolayı ilâhî bir sır içermektedir. Tarikat kıyâfeti, meşâyihin sünneti ve erbâb-ı kulûbun sürdürdükleri yollarıdır. Bu nedenle ulemânın avâmını taklid etmektense havâssını taklid etmek daha iyidir. Tarikatın usûl ve kurallarına devamlı olarak riâyet etmek gerekir ki, bereket, şeref ve saâdet elde edilsin.⁵¹

Hırka, Allah dostlarının ziyneti olup iyi hal sahibi olmanın alâmeti ve kurtuluşu ermeninin sebebi olarak görülmüştür. Hücvirî’nin haber verdiği göre, tasavvuf yolunun büyükleri müridlerine hırka giydirmişler ve kendileri de giymişlerdir.⁵² Maksatları, halk arasında bir alâmet sahibi olmak ve buna göre onların kendilerini denetlemelerini sağlamaktır. Şâyet dervişler dine aykırı bir adım atacak olurlarsa, bu sayede halk onları derhal kınayacaktır. Bu kıyâfet içerisinde iken günah işlemek istedikleri zaman, halk önünde mahcup olmamak için bundan vazgeçeceklerdir.⁵³ Hakikatte ise hırka giymekten maksatları, yine Hücvirî’nin kaydettiğine göre, Hak Teâlâ’ya karşı olan “fakr”da sadâkattir.⁵⁴

Sühreverdi (ö. 632/1234), kendi zamanındaki şeyhlerin benimsedikleri ve tespit ettikleri biçimde hırka giymenin, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında olmadığını ifade etmekle birlikte,⁵⁵ onun mürid ile şeyh arasında bir bağ oluşturduğuna dikkat çeker. Ayrıca müridin, nefsi ile kendisi arasında şeyhin hakemliğini kabul etmesi ve böylece nefsi üzerinde hâkimiyet kurması anlamına geldiğini⁵⁶ ve hırkanın sohbet yoluna girişin ilk basamağı ve gerçekte mürid ile şeyh arasında akdedilen karşılıklı bir sözleşmenin ifadesi olduğunu kaydeder.⁵⁷ Yine o, hırka giymenin şeyhin tasarruflarıyla ilgili müridin bânında doğacak şüpheleri ortadan kaldırdığını ve şeyhinden feyz almasına mâni olan itirazı da engellediğini ifade eder.⁵⁸

Sûfilere göre hırka giymenin ve giydirmenin bir takım kuralları ve âdâbı vardır. Hücvirî’nin kaydettiğine göre, şeyhler terbiyelerine girmek isteyen bir sâlike hırka giydirmeden önce onu üç sene üç mana (halka ve Hakk’a hizmet, kalbe riâyet) üzerine denemek ve terbiye etmek isterler. Mürid bunu başarırsa yola devam etmesine izin verilir ve kendisine hırka giydirilir; değilse “Tasavvuf yolu onu kabul etmiyor” denir.⁵⁹

Bursevî’ye göre şeyhlerin elinden hırka giymek, ilâhî isimlerin hakikatlerinin hil’atini giymeye işârettir. Şeyhin mürîde hil’at ve hırka giydirmesi, onun, bânı hil’ati giymesine bağlıdır.⁶⁰ Nitekim Hücvirî, hırka giydirecek şeyhin, hal itibarıyla istikâmet üzere olması; tasavvuf yolunun bütün zorluklarını aşmış; hallerin hazlarını tatmış ve celâl sıfatında “kahr”ı; cemâl sıfatında ise “lüt”u müşâhede etmiş olması gerektiğini belirtir.⁶¹

Bursevî’ye göre her sûretin bir sırrı vardır. Şeyhin nazarı bir mürîde dokunup da onun elbisesini ve takkesini çıkarması, onun zemmedilen bütün husûsiyetleri-

ni terk etmesi anlamına gelir. Şeyh çıkardığı elbise ve takkenin yerine hırka ve tarikat tâcı giydirirken bütün güzel ahlâkı giydirmeye niyet eder. Çünkü, çıkarılmasının sırrı olduğu gibi giydirmesinin de bir sırrı vardır.⁶²

Aslında tasavvuf yoluna girmenin “hırka” ile değil; “hurka” (yanma) ile olduğuna dikkat çeken Hücvirî, tasavvuf yoluna âşına olan bir kimseye göre, “kaba”nın (yamalı elbise) da “aba”nın (pahalı elbise) da bir olduğunu kaydeder.⁶³ Süheverdî’ye göre ise elbisede önemli olan şey, helâl yoldan kazanılması ve temiz olmasıdır. Nitekim bazı sûfîler, “Elbisen yırtık” denildiğinde, “Ama helaldir”; “Eski püskü” denildiğinde ise “Ama temizdir” demişlerdir.⁶⁴ Bursevî ise şeyhlerin ve müridlerin hırkasının onların ahlâkının sûreti olduğuna dikkat çeker ve ahlâk olmayınca mücerred hırkadan bir şeyin hâsıl olmayacağını ve aslolanın ahlâkı ıslâh etmek olduğunu kaydeder. Bu nedenle, Hücvirî’nin de kaydettiği gibi, hırkaya değil hurkaya (yanmaya) itibâr edildiğini belirtir.⁶⁵

Bursevî’nin aşağıdaki şiiri onun hırka ile ilgili görüşlerini özetler mahiyettedir:

Tecerrüddür dervişlerin hırkası,
Derviş isen soyun bu meydâna gel,
Soyunur cümleden evvel nâcî fırkası,
Bu fırka hırkasın giy merdâne gel.
İbn-i Edhem gibi gel soyunalım,
Sultanlığı dervişlikte bulalım,
Fakr u fenâ kokusunu alalım,
Yürü âşık bülbül-veş efgâne gel.
Şol ki hırka dikmedi bin bir pâreden,
Sûreti sır olub çıktı aradan,
Yek renk olup kurtul ak ve karadan,
Sırr-ı vahdeti anla bu irfâne gel.
Mâsivâ hubbunu gönülden sürüb,
Hevâ ve hevesin defterin dürüb,
Varlık libâsını âteşe urub,
Hakkıyâ yan yakıl çün pervâne gel.”⁶⁶

Renkler

Bursevî, renklerin her birinin bir mertebeye delâlet ettiğini söyler. Bu mertebelerden haberdâr olan sâlik, sûretini mânâsına uydurmaya çalışır ve giydiği elbisenin rengini belirlerken bulunduğu hâl ve tecellîyi de dikkate alır. Hâl ve tecellîler ise sâlike ve sülûkün mertebelerine göre farklılık gösterir. Mesela, genellikle fenâ ve celâl hâli baskın geldiğinde siyah; bekâ ve cemâl hâli galip geldiğinde beyaz; kemâl hâli zuhûr ettiğinde ise yeşil renk tercih edilir.⁶⁷ Sûfîler, renklerde kendilerince mûteber ve maksûd olan bazı mânâlara işaretler bulmuşlar-

dır. Mesela beyaz, sıfâtî cemâl rengi olup gündüzde ona işâret vardır. Siyah, sıfâtî celâl rengi olup gecede ona işâret vardır. Sarı ve kırmızı ise bu iki renk arasında olup kevnî cemâl ve celâle dâirdir. Çünkü sarıda beyaza, kırmızıda ise siyaha meyil vardır. Yeşil ise kemâl rengidir ve “...yeşil ağaçtan ateş...”⁶⁸ âyetinde ona işâret vardır.⁶⁹

Hücvirî'nin kaydettiğine göre, sûfîlerin elbiseleri çoğunlukla mavi renktedir. Çünkü sûfîler, tuttıkları yolu sefer ve seyahat temeli üzere kurmuşlardır. Bu nedenle beyaz elbise seferde çabuk kirlenir ve temizlenmesi de zordur. Ayrıca başına musibet gelenlerin ve dertlilerin şîârı da mavi elbise giymektir. Çünkü dünya felaketler ve musibetler ülkesidir. Onlar, gönüllerindeki muradın dünyada hasıl olmayacağını gördükleri için mavi giyinmişlerdir.⁷⁰

Sühreverdî'ye göre hırkada mavi rengin tercih edilmesi, şeyhlerin bu rengi benimsemesinden dolayıdır. Şeyhin müride başka renk bir hırka giydirmek istemesi durumunda, kimsenin buna karşı çıkma hakkı yoktur. Ona göre, hırka konusunda mutasavvıflarca ileri sürülen fikirler, ustalıkla söylenmiş iknâ edici fikirlerdir.⁷¹

Bursevî'ye göre ise sûfîlere münâsib olan sahâbe ve selevin kıyâfetini tercih etmektir. Selef beyaz, siyah veya yeşil yün hırka giymişler ve diğer renkleri çoğunlukla terk etmişlerdir. Bu nedenle tarîkat erbâbı da onlara uyarak kırmızı, mavi ve sarı hırka giymezler. Sûret ve mânânın birbirine uygun olması için vahdete tâlib olan kimsenin alaca giymekten sakınması gerekir; çünkü alaca çok renklidir ve bu nedenle şöhret elbisesinden sayılır. En az iki renk olmadıkça “alaca” denilmez; ikilik ise birliğe engeldir. Bir'e tâlib olana “bir” yeter.⁷²

Tahkîk ehli kimseler halleri gereği önce siyah, sonra beyaz ve daha sonra da yeşil giymişlerdir. Hicâb ehli sâliklerin yeşil hırka giymeleri ise, tahkîk ehlini taklitten ibârettir. Bir başka açıdan bakıldığında siyah nur, urûca göre nurların en yücüsü iken, nüzûle göre nurların en yücüsü ise yeşil nurdur ki, yukarıda ifade edildiği gibi kemâle işâret eder. Bu sebepten sûfîlerin mübtedî ve sâlikleri siyah, müntehî ve vâsılları ise yeşil hırka giymişlerdir. Çünkü bidâyet ehli, hicâb ve berzah ehlidir ki bu celâlin tâ kendisidir. Bâtın sırrının zâhirinde buldukları için, ister zengin ister fakir olsun sülûklerindeki hallerine uygun düşen renk budur.⁷³

Osman Fazl-ı İlâhî, Bursevî'yi Üsküp'e halife olarak gönderirken tarîkat libâsı olduktan sonra helâlden dilediğini giyebileceğini söylemişti. İsmâil Hakkı da şeyhinin verdiği bu ruhsatı kullanarak kendisine yeni ve değerli kıyâfetler almıştı. On yıl sonra Edirne'de şeyhini ziyâreti sırasında hasta iken gördüğü bir rüyâyı halifelerden birisi vasıtasıyla şeyhine arzetmiş ve bu sebeple şeyhi onu methederek “Allah'ı anlayışı ne kadar ziyâde! Ancak şimdi onda süslü giyinme muhabbeti var.” demişti. Bunu duyan Bursevî, o zaman halife olarak bulunduğu Ustrumca'ya döndüğünde üzerindeki tamâmen değiştirmiş ve abâ giymeye başlamıştır. Şeyhi Kıbrıs'ta sürgünde iken onu ziyâreti sırasında da Bursevî'nin üzerinde siyah bir abâ bulunuyordu. Şeyhi ona ömrünün sonuna kadar bu abâyı çıkarmamasını tavsiye etmiştir.⁷⁴

Kırmızı elbise giyme konusunda âlimler arasında görüş birliği yoktur.⁷⁵ Dinî açıdan câiz olmakla birlikte haram olan kibre götürme durumu varsa mekrûh görülmüştür. Tarîkat şeyhlerinin mütevâzı libâslar giymelerinin sebebi, onların ihtilâflı konularda ihtiyatı seçerek ruhsatla amel etmemeleridir. Bursevî'ye göre, "derviş" olduğu halde şöhret elbisesi giyenler, Hak kapısının fakîrleri değil, mâsivâ dervişleridir.⁷⁶ Bu yüzden sûfiler, şöhretten ve başkalarına benzemekten sakınmak için kırmızı ve benzeri renklerden uzak durmayı tercih etmişlerdir.⁷⁷

Halvetiye'nin çoğu sıfâtî cemâle işâret olmak üzere beyaz elbiseyi; Celvetîyenin çoğu ise kemâlden kinâye olarak yeşili tercih etmiştir. Bursevî, her ikisinin de tercihinde isabetli olduğunu kaydeder.⁷⁸

Tâc

Tâc, sûfilerin başlarını örtmek için bir dış kıyafeti olarak giydikleri "sikke",⁷⁹ "takke",⁸⁰ "külâh" vb. isimlerle ifade edilen bir giysidir.⁸¹

Rivâyete göre, Hz. Peygamber (a.s.), "Sarık, Arab'ın tâcıdır."⁸² buyurmuştur. Bursevî bu sözü yorumlarken Arab'ın, Acem gibi tâc giymeyip sarık kullandığını ve bazen de sarığı beyaz takke üzerine sardığını, Hz. Peygamber'in (a.s.) de bâzı vakitlerde bu şekilde yaptığını belirtir. Hz. Peygamber (a.s.) nübüvvetten önce deve tüyünden takke kullanmıştır ki, Mevlevîlerin sikkesi buradan alınmıştır. Nübüvvetten sonra ise siyah sarık sarmıştır. Nitekim, Mekke'nin fethi günü başında siyah sarık vardı.⁸³

Bâzı sûfiler, Hz. Ali'nin savaşta düşmanın gözüne heybetli gözükme için kırmızı külâh giydiği rivâyet edildiğinden, Hacı Bayram Velî'nin (ö. 833/1430) zamanına kadar bununla amel etmişlerdir. Hacı Bayram Velî ise kırmızıyı beyaz çuhaya,⁸⁴ dâmâdı Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469) de onu beyaz keçeye çevirmiştir. Bunu da yalnız nefsi kırmak için yapmıştır.⁸⁵

Bursevî, tarîkat erbâbının önderlerinden her birinin, kendine gelen ilhâma ve gördüğü maslahata göre özel bir renk veya kıyâfet seçtiğini ifade eder. Nitekim Üftâde tâcında yeşili tercih etmiştir. O, seyyidlere benzememek için elbisede yeşil rengi terketmiş ve sâdece tâcında kullanmıştır. Celvetîlere göre beyaz ve benzeri renkler tarîkat elbisesi değil ziyinet elbisesidir.⁸⁶

Kaynaklarda kaydedildiğine göre Azîz Mahmud Hüdâyî, şeyhi Üftâde gibi bazen on sekiz bazen de on iki dilimli tâc giymiştir.⁸⁷ Celvetîye tâcı ise, on üç dilimlidir.⁸⁸ Bu, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin ictihadıdır. Dilimlerden on ikisi, sülûkte esas olan on iki isme⁸⁹ veya tevhid harflerine, on üçüncüsü ise onların toplamının birliğine işâret eder.⁹⁰ Bir başka yoruma göre ise, hakikat bakımından isimlerin sayısı dördttür ki bunlar "Hay", "Alîm", "Mürîd" ve "Kadîr" isimleridir. Her ismin taayyünde üç tekrârı vardır. Üç kere dört on iki eder. Bu rakama bir de bunların hepsinin "birliği" eklenince toplamı on üç olmuş olur.⁹¹ Celvetî âsîtanesinde postnişin olan şeyhin oğulları ise tepesi kavuniçi renginde tâc giyerlerdi.⁹²

Tac, pamuklu koyu yeşil (neftî)⁹³ çuhadan yapılı ve merkez kutbuna yassı ve zemin renginde bir düğme konur. Tâcın tepe noktasındaki bu düğme "Nübüv-

Tennure

vet-i Muhammediye”yi sembolize eder. Tâcın ön kısmı mihrâbî ve minberî, arka tarafı ise kafesî biçimde sarılır. Bu şekil, diğer tarîkatlarda yoktur.⁹⁴ Bunun nedeni, cem’ ve farka işâret etmek içindir.⁹⁵ Celvetî sarığının yüz tarafına gelen ön kısmının toplu ve kıvrımlarının bitişik olması, fark-ı evvelden meydana gelen cem’ ve aynü’l-cem’ makâmına işâret eder. Sarığın yüz tarafına gelen kısmının bitişik olması hakîkate daha uygundur. Arka tarafının dağınık ve kıvrımları birbirinden ayrı olması, cem’den sonra hâsıl olan fark makâmına delalet eder. Çünkü gaflet hâli olan ilk “fark”a îtibâr edilmez. Dağınıklık, aynü’l-cem’in mukâbili olan “fark”a uygundur. Sarığın bu şekilde sarılması da Azîz Mahmud Hüdâyî tarafından tayin edilmiştir.⁹⁶

Celvetî sarığındaki kıvrımların ön tarafının toplu, arka tarafının dağınık olmasının diğer bir sebebi de cem’ hâlinin önce, fark-ı sâninin ise sonra olmasıdır. Bu nedenle sonra olan geriye bırakılmıştır. Öte yandan Hakk’a baktığından toplu olmak (cem’iyyet) yüze; halk cânibine baktığından dağınık olmak (tefrika) da enseyeye uygun düşer. Siyah tülbentle sarık sarmak, hakîkate tecellî-i celâle mazhar olup küllî fenâya vâsıl olanların sıfatıdır. Bursevî, kendi zamânında Arap ve Rûm diyârında bazı esnafın ve hatta fırıncıların bile siyah sarık kullandıklarını kaydeder ve bu nedenle selevin koyduğu bâzı kuralların bid’at ehlinin şîârı ve hevâ ehlinin alâmeti hâline geldiği için terkedildiğini söyler.⁹⁷ Nitekim Hücvirî de bid’at ehli kimselerin yün elbise giymeyi (hırka) kendi şîarları haline getirmeleri sebebiyle, sünnete uygun olsa dahi, onların şîârına muhâlefet etmenin de “sünnet” olduğu görüşündedir.⁹⁸

Bursevî Halvetî tâcının çuhadan yapıldığını ve üzerinde “Vedûd” ismine işâret etmek üzere “dâl” harfinin resmi bulunduğunu söyler. Ortasındaki halka ise hü-

Aziz Mahmud Hüdâyî ait Edik ve Çedik

viyyetin “he”sine ve devr-i vücûda delâlet eder. Vedûd isminde ebrâr ve mukarabînin makâmına işâret vardır. Eğer “vâdd” kelimesi, ism-i fâil olarak düşünülürse seven ve âşık anlamına; ism-i mef’ûl olarak kabul edilirse sevilen ve ma’şûk mânâsına gelir.⁹⁹

Ayakkabı

Bursevî, tahkîk ehli sûfîlerin, siyah, mavi veya sarı mestle birlikte kırmızı pabuç giymeyi âdet edindiklerini haber verir. Mest ve ayakkabı renginin özellikle farklı olması, nefsi kırmak ve onunla mücâhede etmek içindir. Çünkü nefis ikisinin ayrı renkte olmasından pek hoşlanmaz. Ayağa giyilen giyside ziynet, hem mest ve hem de ayakkabının aynı renk olmasıyla olur. Sûfîlerin ikisinin de sarı olmasından sakınmaları gaflet ehli olan avâma benzememek içindir. Ayakkabıda aslolan kırmızı olmakla birlikte, maslahata ve hâle göre bazen sarı da giyilmiştir. Siyah renk mest bidâyet ehli, mavi tevassut ehli ve sarı ise halifeler ve nihâyet ehli içindir. Siyah nefs-i emmârenin sıfatıdır. Mavide siyaha nisbetle parlaklık ve açılma vardır. Bu sebeple mavi, nefs-i levvâme ve mülhime ehli içindir. Sarı ise madenlerin en üstünü olan saf altının sıfatıdır. En üstün sıfat en üstün meste uygun düşer. Kemâl ehli, dünyânın ayaklarının altında olduğuna işâret etmek üzere bu rengi sadece ayaklarında kullanmışlardır. Bursevî’nin kaydettiğine göre, Celvetiye’de mest ve pabuçla ilgili âdâb kuralları, tâcla ilgili hususlarda olduğu gibi Hüdâyî tarafından tâyin edilmiştir.¹⁰⁰

Son olarak, Bursevî’nin libâs konusunda kendi dönemindeki bazı zâhir ulemâsına ve sözde sûfîlere getirdiği eleştirilere de değinmek istiyoruz. O, “Sûfîlerin kıyâfetine aklın îtibâr edeceği ve keşfin râzı olacağı bir mânâ yoktur” diyen zâhir ulemâsını ten-

kit eder. Özellikle muâsırlarından hırka giymenin Hz. Peygamber'den (a.s.) sâbit olmadığını ileri sürerek tarikat ehlinin kıyâfetini reddeden ve "Kitapta tac ve hırka bölümü yok" diyen bazı âlimlere kendi üslûbunca cevaplar verir ve onların mârifet libâsından uryan oldukları için karşı çıktıklarını söyler. Kur'ân'ın ziyneti terk etmeye teşvik ettiğini ve dervişlerin hırkasının ashâbın kisvesinden olduğunu belirtir.¹⁰¹

Ayrıca, giydiği kıyâfetin sırrını bilmekten ve hakkını vermekten uzak "sözde sûfiler" de Bursevî'nin eleştirisinden nasiplerini almışlardır. Bu tür kimselerin tâclarının alınması ve hırkalarının çıkartılması gerektiğini söyler. Çünkü onlar ne şeriatın hükmüne ve ne de tarikatın kâidesine riâyet etmektedirler. Bursevî, onları eleştirmeyi de "gayret-i ilâhiyye" olarak görür ve kendisini de bu şekilde savunur.¹⁰²

Derviş kıyâfetlerini başka maksatlar için giyenlerin hemen her dönemde var olduğu, bu konuyu tenkit konusu yapan müellifler tarafından dile getirilmiştir. Mesela Hücvirî, derviş kıyâfetlerini kötüye kullananları, "Bazılarının yırtık ve yamalı elbise giymekten maksatları makam, itibar ve halka güzel görünmek arzusuudur. Bunların zâhirleri bâtınlarına uymamaktadır..."¹⁰³ diyerek tenkit etmiştir.

Sonuç

Bursevî, libâs konusunda zâhir ve bâtının birbirine mutâbık olması, ziynetten önce kötü hasletlerin atılması, tarikat ehlinin giyim kuşamda avâma benzemekten sakınması ve libâsın tahakkuk yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde ısrarla durmuş ve insanda tabîat, nefis, kalp, ruh, sır ve hafî gibi latîfelerin bulunduğunu ve her birinin kendisine göre bir libâsı olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, hak, amel, esmâ, beşeriyet ve takvâ libaslarından da söz etmiştir.

Muhaddisler, hırka giydirmenin sahih bir dayanağı olmadığını söyleseler de, Bursevî, Hz. Peygamber'in (a.s.) Ka'b b. Zühre'ye hırkasını giydirmesinin bu konuda yeterli bir delil olduğunu savunmuş ve sûfilerin tamamı bilmese de, tarikatla ilgili âdâpların her birinin ilâhî bir sır içerdiğini belirtmiştir. Hırkanın mânevî bir libâs olduğunu kaydeden Bursevî, sûfilerin zâhirlerini bâtınlarına uydurmak için hırka giydiklerini ve hırka giymekten asıl maksadın ilâhî ahlâk ile ahlâklanmak olduğunu ifade etmiştir. O, tarikat ehlinin libâsına karşı çıkanları eleştirdiği gibi, yaşadığı dönemdeki bazı sözde dervişlerle ilgili de özeleştirelde bulunmuştur.

Bursevî, renkler konusunda tarikat ehlinin hırkada siyah, beyaz ve yeşili; ayakkabıda kırmızıyı, mestte ise sûfinin makamına göre sırasıyla siyah, mavi veya sarıyı tercih ettiklerini belirtmiştir. Özellikle ayakkabı ile mestin farklı renklerde olması gerektiğini söyleyen müellif, bunun nefisle mücâhedede önemli olduğu görüşündedir. O, ayrıca, renklerin hangi esmâ ve sıfatlara işâret ettiği üzerinde de durmuştur.

Bursevî tâc konusunda da tarikat önderlerinin her birinin kendine gelen ilhâma göre özel bir renk ve şekil seçtiğini söylemiştir. Celvetî tâcının Üftâde'den kaldığını ve seyyidlerin elbisesi yeşil olduğundan, teeddüben elbisede yeşil kullanmadığını, ancak tâcda yeşili tercih etmekle iktifâ edildiğini kaydetmiştir. Celvetî tâcındaki on üç dilimin delâlet ettiği anlamları da açıklayan müellif, tâcdaki sarıgın bu tarikata has bir şekilde sarılış tarzını da ayrıca açıklamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilibâs, 4. baskı, Beyrut 1405/1985.
- BURSEVÎ, İsmâil Hakkî, Ferahu'r-rûh, (Şerhu'l-Muhammediyye), I-II, İstanbul 1294.
- , Kitâbü Müzîli'l-ahzân, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1506.
- , Kitâbü'n-Netîce, I-II, (haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş), İstanbul 1997.
- , Mecmûatü'l-fevâid ve'l-vâridât, BEYBEK, Genel, nr. 87.
- , Müteferrik t-ı Şeyh Hakkî, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1667.
- , Şerh-i Pend-i Attâr, İstanbul 1287.
- , Tamâmü'l-feyz fî bâbi'r-ricâl (Ramazan Muslu, İsmâil Hakkı Bursevî ve Temâmü'l-feyz Adlı Eseri-I, MÛSBE., İstanbul 1994, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi metin kısmı.) [Temâmü'l-feyz-I]); (Ali Namlı, İsmâil Hakkı Bursevî ve Tamâmü'l-feyz Adlı Eseri-II, MÛSBE., İstanbul 1994, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi metin kısmı.) [Tamâmü'l-feyz-II])
- CEBECİOĞLU, Ethem, Hacı Bayram Velî, Ankara 1991.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle), 13. Baskı (yay. Aydın Sami Güneşçâl), Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1996.
- DOĞAN, D. Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, 10. baskı, İstanbul 1994.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul 1977.
- HUCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî, Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
- İSTANBÛLÎ, Yahya Agâh b. Sâlih, Mecmûatü'z-zerâif Sandûkatü'l-ma'ârif: Tarîkat Kıyafetlerinde Sembolizm (yay. Yusuf Özbek), İstanbul 2002.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim, Kuşeyrî Risâlesi (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991.
- MÛSTAKİMZÂDE, Süleyman Sadeddin Efendi, Tâc Risâlesi, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 611, vr. 148-171.
- NAMLİ, Ali, İsmâil Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarîkat Anlayışı, İstanbul 2001.
- ÖNDER, Mehmet, "Mevlevî Giyimleri", Türk Etnografya Dergisi, sayı: 1, Ankara 1956, s. 77-82.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- SÛHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, Avârifü'l-ma'ârif: Tasavvufun Esasları (H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul 1989.
- TÛSÎ, Ebu Nasr Serrâc, el-Lüma': İslâm Tasavvufu (trc. H. Kâmil Yılmaz), İstanbul 1996.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Hırka", DİA (İstanbul 1998), XVII, 373-374.
- , Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991.
- VASSÂF, Hüseyin, Sefîne-i evliyâ-yı ebrâr fî şerh-i Esmâr-ı esrâr (I-V), Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.
- YILMAZ, H. Kâmil, Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı, İstanbul 2004.

DİPNOTLAR

- ¹ Bursevî'nin eserleri ile ilgili bilgi için bk. Ali Namlı, İsmâil Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarihî Anlayışı, İstanbul 2001, s. 161-219.
- ² M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, 371; D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, s. 716.
- ³ "Oradaki elbiseleri de ipektendir." (el-Hac, 22/23; el-Fâtır, 35/33).
- ⁴ "Onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz..." (el-Bakara, 2/187).
- ⁵ "Allah onlara yaptıklarına karşılık açlık ve korku belasını tattırdı." (en-Nahl, 16/112).
- ⁶ "Size geceyi örtü... yapan Allah'tır." (el-Furkân, 25/47). Ayrıca bk. en-Nebe', 78/10.
- ⁷ "Ey İnsanogulları! Ayıp yerlerinizi örtecek giyimlikle sizi süsleyecek elbiseler gönderdik. Takva örtüsü ise bunlardan daha hayırlıdır." (el-A'râf, 7/26).
- ⁸ Bk. Sahîhu'l-Buhârî, Kitâbü'l-Libâs, VII, 33 vd.; Sahîhu Müslim, Kitâbü'l-libâs, III, 1634 vd.; Sünen-i Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Libâs, IV, 41 vd.; Tirmizî, el-Câmi'u's-sahîh, Kitâbü'l-libâs, IV, 217 vd.; Sünenü İbn Mâce, Kitâbü'l-libâs, II, 1176 vd. (Çağrı Yayınları, İstanbul 1981).
- ⁹ Fenâ, lügatte yokluk ve hiçlik anlamlarına gelir. Tasavvuf ıstılahında ise kulun fiilini görmemesi ve müridin müşidde, dervişin pîrinde fâni olması demektir. Bk. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991, s. 175-176.
- ¹⁰ Ali Namlı, İsmâil Hakkı Bursevî, s. 335.
- ¹¹ Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 80.
- ¹² Serrâc, el-Lüma', s. 194.
- ¹³ Hücvirî, Keşfü'l-mahcûb, s. 131-132.
- ¹⁴ Hücvirî, a.g.e., s. 125-126.
- ¹⁵ Hücvirî, a.g.e., s. 131. Hücvirî'ye göre bir dervişin fakr ismine layık olabilmesi için asgari üç şey lazımdır: Yamanın düzgün bir şekilde nasıl dikilmesi gerektiğini; söylenen bir sözü düzgün ve doğru bir şekilde dinlemeyi ve ayağı yer yüzüne düzgün olarak vurmaya bilmelidir. bk. a.g.e., s. 130.
- ¹⁶ Osman Fazl-ı İlâhî, Cuma günü insanların kalabalık olduğu bir zamanda diktiği bu tuhaf elbiseyi giyer ve onların aralarına girer. Görenlerden bir kısmı onun "deli" olduğunu söyler. Aradan biraz zaman geçtikten sonra bu sefer beyaz bir kumaştan yeni bir hırka dikip giyer ve çarşıya gider. Bir kasaptan iki işkembe alıp biri sağ diğeri sol elinde olduğu halde pazarda yürür. Onun bu halini görenler büsbütün şaşırırlar ve artık delirdiğine hükmederler. Ancak Osman Fazl-ı İlâhî'nin davranışının nedenini kimse bilemediği gibi tahmin de edemez. Bursevî, şeyhinin bu şekilde maksadına ulaştığını ve insanları etrafından dağıtmayı başardığını ifade eder. Bk. Temâmü'l-feyz-I, s. 84.
- ¹⁷ Serrâc, el-Lüma', s. 193.
- ¹⁸ Serrâc, aynı yer; Sühreverdî, Avârifü'l-ma'ârif, s. 442.
- ¹⁹ Bursevî bu konuda şöyle der: "Sûfi odur ki cumhura muhâlefet eyleye. Zira cumhur âdet ve bid'at ehlidir. Âdet ve bid'ate muvâfakat ise şerr-i mahz, hatâ-yı azîm ve isyân-ı kebirdir." Bk. Bursevî, Kitâbü müzîlî'l-ahzân, vr. 83a.
- ²⁰ Ali Namlı, a.g.e., s. 335.
- ²¹ el-A'râf, 7/26.
- ²² Bekâ, lügatte kalıcı olma demektir. Tasavvuf ıstılahında ise kötü huyların yok olmasından sonra yerlerini iyi huy ve davranışların alması; kulun Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi ve insanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi gibi anlamlara gelir. Bk. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 90.
- ²³ Bursevî, Kitâbü'n-netîce, II, 204.
- ²⁴ Bursevî, a.g.e., I, 354; a.mlf., Müteferrik_t-ı Şeyh Hakkî, vr. 275b.
- ²⁵ Bursevî, Şerh-i Pend-i Attâr, s. 244.
- ²⁶ Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 79.
- ²⁷ Ebû Dâvûd, Libâs 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 50.
- ²⁸ Tasavvuf ıstılahında vecd, kulun herhangi bir kasdı ve çabası olmaksızın kalbine tesâdüf eden

ilham, his, feyz ve vârid türü Hak'tan gelen mükâşefeler ve tecellilerdir. Vecdin basit şekli tevâcüd, en mükemmel şekli ise vücûddur. Tevâcüd, sâlikin bilerek ve isteyerek vecde gelmek için çabalaması ve vecde gelmiş gibi tavır takınması ve vecd halini taklid etmesidir. Sûfilerin bir kısmı bunu câiz görürken diğer bir kısmı da uygun görmez. bk. Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 485, 514.

²⁹ Ali Namlı, a.g.e., s. 341.

³⁰ Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 79.

³¹ “(İsâ'nın) anası da dosdoğru bir kadındır” (el-Mâide, 5/75), âyetine işâret eder. bk. Bursevî, Kitâbü'n-Netîce, I, 353.

³² Bursevî, a.g.e., I, 211.

³³ Bursevî, a.g.e., I, 78.

³⁴ Bursevî, a.g.e., I, 76.

³⁵ el-A'râf, 7/151.

³⁶ Bursevî, a.g.e., I, 134.

³⁷ Bursevî, a.g.e., I, 167.

³⁸ M. Zeki Pakalın, a.g.e., II, 582. Ayrıca bk. Abdülkâri Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 238.

³⁹ Hücvirî, a.g.e., s. 137; Kuşeyrî Risâlesi, s. 603-604.

⁴⁰ Yahya Âgâh İstanbulî, Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, s. 124.

⁴¹ Kabâ, üste giyilen kaftan türü bir elbisenin adıdır. bk. M. Zeki Pakalın, a.g.e., II, 112.

⁴² Yün elbise anlamına gelir. Bk. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 522.

⁴³ Ulemânın özellikle yüksek seviyede bulunanların giydikleri geniş cübbeye verilen addır. Biniş, cübbeden daha geniş ve kolları daha uzundur. Bunun pek bol olanına da “ferâce” denir. Bk. M. Zeki Pakalın, a.g.e., I, 235. Ferâce için ayrıca bk. M. Zeki Pakalın, a.g.e., I, 601-602.

⁴⁴ Cübbe, eski ilim adamlarının “biniş” altına giydikleri dar elbisenin adıdır. bk. M. Zeki Pakalın, a.g.e., I, 311.

⁴⁵ Ali Namlı, a.g.e., s. 336.

⁴⁶ Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 45.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, “Hırka”, DİA, XVII (İstanbul 1998), s. 373.

⁴⁸ Bursevî, Kitâbü'l-Mir'ât, vr. 86a; a.mlf., Mecmûatü'l-fevâid ve'l-vâridât, vr. 98a.

⁴⁹ Aclûnî, a.g.e., II, 255 (hadis nr. 2256).

⁵⁰ Ali Namlı, a.g.e., s. 337.

⁵¹ Ali Namlı, a.g.e., s. 341.

⁵² Bu mutasavvıflardan biri de Şiblî'dir. bk. Bursevî, Kitâbü'l-Mir'ât, vr. 86a.

⁵³ Hücvirî, Keşfü'l-mahcûb, s. 129.

⁵⁴ Hücvirî, a.g.e., s. 131.

⁵⁵ Sühreverdî, Avârifü'l-ma'ârif, s. 125.

⁵⁶ Sühreverdî, a.g.e., s. 122.

⁵⁷ Sühreverdî, a.g.e., s. 123.

⁵⁸ Sühreverdî, a.g.e., s. 126.

⁵⁹ Üç manadan ilki, insanlar arasında herhangi bir fark görmeden bütün halka hizmet etmektir. İkincisi, yalnızca Allah'ın zâtı için ibadet etmek suretiyle O'na hizmet etmektir. Kulun günahlarını affettirmek ve yüksek dereceler kazanmak için yaptığı ibadet, Hakk'ın zâtı için yapılmış bir ibadet değildir. Üçüncüsü ise müridin himmetini toplaması, arzusunu bir noktaya teksif etmesi, kalbindeki muhtelif üzüntüleri ortadan kaldırması ve üns makamında kalbini gaflet mahallinden korumasıdır. Bunu yapabildiği zaman kalbine riâyet etmiş olur. Bu üç şart bir müridde mevcut olursa, taklidsiz bir şekilde ve hakikî manada hırka giymek, onun için her türlü mahzurdan sâlim olur. bk. Hücvirî, a.g.e., s. 135.

⁶⁰ Ali Namlı, a.g.e., s. 337.

⁶¹ Şeyhin ayrıca müridin haline vâkıf olması; yani mürid netice itibariyle nereye ulaşacak, yoldan dönenlerden mi, yolda kalanlardan mı yoksa murâdına vâsıl olanlardan mı olacak, bilmesi gerekir. Şâyet yoldan dönenlerden olacaksa, bunu kendisine haber vermelidir ki bu işe başlasın. Kısacası, şeyhin “gönül doktoru” olması gerekir. Bk. Hücvirî, a.g.e., s. 135-136.

⁶² Ali Namlı, a.g.e., s. 337.

- 63 Hücvirî, a.g.e., s. 128.
- 64 Sühreverdî, a.g.e., s. 437.
- 65 Ali Namlı, a.g.e., s. 338.
- 66 Bursevî, Ferahu'r-rûh, I, 270.
- 67 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 90.
- 68 Yâsîn, 36/80.
- 69 Ali Namlı, a.g.e., s. 335.
- 70 Hücvirî, a.g.e., s. 133-134.
- 71 Sühreverdî, a.g.e., s. 126.
- 72 Ali Namlı, a.g.e., s. 335.
- 73 Ali Namlı, a.g.e., s. 337.
- 74 Ali Namlı, a.g.e., s. 342.
- 75 Bursevî, kırmızı renk konusunda özetle şöyle der: "Berâ b. Âzîb (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) kırmızı hulle giymiştir (Buhârî). Hulle, elbise üzerine giyilen bir örtüdür. "Hulv"ünden (hoşluk, tatlılık) ötürü "hulle" denilmiştir. Bazı fukaha, Hz. Peygamber'in (a.s.) giydiği hullenin tamamen kırmızı olmadığını, ancak içerisinde kırmızı çizgiler bulunan bir örtü olduğunu söylemişlerdir. Gerçekten de tamamı kırmızı elbise giymediler..." bk. Müteferrik_t-1 Şeyh Hakkî, vr. 274b.
- 76 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 91.
- 77 Ali Namlı, a.g.e., s. 336.
- 78 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 85.
- 79 Sikke, Mevlevîlerin başlarına giydikleri serpuşa verilen addır. Bk. Mehmet Önder, "Mevlevî Giyimleri", Türk Etnografya Dergisi, sayı: 1, Ankara 1956, s. 78; M. Zeki Pakalın, a.g.e., III, 219.
- 80 Takke, başın terini çekmek ve tac çıkarıldığı zaman başın üşmesini önlemek için başlık altına giyilen ve ince kumaştan başlık adıdır. bk. M. Zeki Pakalın, a.g.e., III, 383.
- 81 Yahya Âgâh İstanbulî, a.g.e., s. 24; Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 320-322.
- 82 Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 94 (hadis nr. 1783).
- 83 Ali Namlı, a.g.e., s. 338-339.
- 84 Daha geniş bilgi için bk. Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayrâm Velî, s. 124.
- 85 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 86-87.
- 86 Bursevî, a.g.e., s. 85-86.
- 87 Müstakimzâde, Tâc Risâlesi, vr. 169; Vassâf, Sefîne, II, 362; H. Kâmil Yılmaz, Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı, s. 231.
- 88 Bursevî, Kitâbü'n-Netîce, II, 204. Yahya Âgâh, Celvetiye tâcının on dört dilimli olduğunu kaydediyorsa da bu yanlıştır. bk. Mecmûatü'z-zarâif Sandûkatü'l-ma'ârif: Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, s. 91. Ayrıca bk. H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 232, dipnot: 213.
- 89 Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, el-Hakk, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kahhâr, el-Vehhâb, el-Fettâh, el-Vâhid, el-Ahad ve es-Samed.
- 90 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 87; Harîrizâde, Tibyân, I, 240; H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 232.
- 91 Bursevî, a.g.e., s. 87.
- 92 H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 233.
- 93 Celvetiye tâclarının yeşil olması ayrıca kemâle işâret eder. Bk. Bursevî, Müteferrik_t-1 Şeyh Hakkî, vr. 205a; Müstakimzâde, a.g.e., vr. 169b.
- 94 Bursevî, Müteferrik_t-1 Şeyh Hakkî, vr. 205a; H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s.
- 95 Bursevî, Kitâbü'n-Netîce, II, 204.
- 96 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 87.
- 97 Bursevî, a.g.e., s. 87-88.
- 98 Hücvirî, Keşfü'l-mahcûb, s. 132.
- 99 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 88. Ayrıca bk. Müstakimzâde, a.g.e., vr. 160a, 166a.
- 100 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 93-94.
- 101 Bursevî, Temâmü'l-feyz-I, s. 83, 94-95. Ayrıca bk. Ali Namlı, a.g.e., s. 341.
- 102 Ali Namlı, a.g.e., s. 342.
- 103 Hücvirî, a.g.e., s. 126.